

Kde a co je vypravěč?

Klaus Weimar

Kolem naratologie (teorie vyprávění) je poslední dobou opět ticho. Směrodatné publikace¹ našly po delších debatách svoji apologii a byly zaobleny v dodatcích,² teorie zakotvila v encyklopedických heslech,³ a i kdyby se ještě objevily nové přístupy,⁴ zájem teoretických diskusí se už dávno přesunul někam jinam. Inovační a rozvojový potenciál naratologie je už obecně vnímán jako nepříliš vysoký. Naratologie se etablovala jako učivo,⁵ její terminologie zjevně dozrála a je hojně používána jako „nástroj“ nespočetných textových analýz a jako osnova pro monografie o vypravěči⁶. Nemám v úmyslu rozšířit naratologii o speciální kapitolu o místě a osobě vypravěče. Jde mi naopak jednak o důkaz, že celá teorie je v podstatě iluzí, jednak o znovupoložení si otázky, co bylo jejím předmětem, který klamně nazývala jako vypravěče, resp. vyprávění. Ve své argumentaci převezmu nejdříve pozici naratologie, abych ji mohl postupně tak říkajíc rozebrat zevnitř. Proto budou přinejmenším na začátku uvedeny formulace, které já sám považuji za problematické a přinejlepším provizorní.

I

Texty, jak se zdá, jsou vskutku zalidněnými krajinami. Stálé osazenstvo přítom tvoří: implicitní autoři (*implied authors*),⁷ vypravěči (*narrators*), jejich adresáti (*narratees*⁸ resp. *narrataires*),⁹ implicitní čtenáři¹⁰ (*implied readers*, *lectores in fabula*)¹¹ a samozřejmě postavy (*characters*); zda existují ještě další,¹² je sporné. To, že jsou české názvy těchto skupin (s výjimkou postav) v mužském rodě, by nemělo vést k unáhlenému závěru, že jejich představitelé jsou pouze mužského pohlaví, jako nějaká protiváha Amazonek. Je třeba si uvědomit, že se chovají podobně jako třeba vypínač nebo šroubovák, totiž že rod označuje pouze funkci, a nikoli pohlaví svých nositelů. Beztak bylo mnohokrát poznamenáno, že není zcela správné personifikovat zástupce jednotlivých skupin těmito jmény, ačkoliv na druhou stranu měl prý být mezi vypravěči spatřen i jakýsi „Já s tělem“¹³. Ať muž, nebo žena, samostatná osoba, nebo ne – vůči vypravěčům, adresátům a postavám ještě neznaly žádné rostoucí výhrady, zatímco implicitní autoři a s nimi i implicitní čtenáři, jako jejich „mirror image“,¹⁴ upadají víc a víc v podezření, že jsou chimérami.¹⁵

Krajina *text* bývá zobrazována ve zjevně osvědčeném topografickém modelu, rozšířeném tříčlenném komunikačním modelu (odesílatel – zpráva – příjemce), který je obvykle prezentován jako více či méně široká a členěná skupina a který je třeba číst zleva doprava. Někdy to působí dojmem, jako by topografický model představoval schématem komunikační model, ve kterém odesílatel (autor) prostřednictvím druhého (implicitní autor) a třetího (vypravěč) odesílatele předává zprávu (příběh s postavami) přes třetího (adresát) a druhého (implicitní čtenář) příjemce až k prvnímu příjemci (čtenář)¹⁶. Většinou se ale ukáže, že jednotliví odesílatelé a příjemci nejsou do lineárního procesu zapojeni sériově,

ale že tvoří na paralelně zapojené „komunikační úrovni“¹⁷ páry (první s prvním, druhý s druhým, třetí se třetím).

Graficky pak bývají komunikační úrovně důsledně zobrazovány jako soustředné, do sebe vložené obdélníky. V příznivých případech pak dochází ke sklopnému efektu:¹⁸ komunikační úrovně se seskupují jako hologram perspektivně za sebou jakoby do hloubky papíru. Až nakonec vyjde najevo, co je vlastně zobrazeno, totiž skutečná *mise an abîme*, protože topografický model se vnořuje neustále sám do sebe a v trychtýři se ztrácí směrem „dozadu“ v nekonečno. V topografickém zobrazení (již nikoli dvojrozměrném, ale trojrozměrném) je tedy komunikace mezi autorem a čtenářem, v níž je zprávou (textem) komunikace mezi čtenářem a implicitním autorem, v níž je zprávou komunikace mezi vypravěčem a adresátem, v níž je zprávou komunikace mezi postavami. Nejpozději na tomto místě končí všechny mně známé modely, je však zřejmé, že k ukončení muselo dojít pouze arbitrárně a násilně; neboť by na doposud poslední komunikační úrovni mohla být samozřejmě ještě další postava (odesílatel), která jiné postavě (příjemci) vypráví příběh (zprávu), ve kterém nějaká postava vypráví příběh jiné postavě a tak dále až do nekonečna.

Tento efekt známe spíše z dětských říkanek (např. „Pes jitrničku sežral“) nebo z divadla jako hru ve hře¹⁹ než z teorií²⁰, ale to ještě nemusí mluvit proti teorii, ve které se vyskytuje. Je však pozoruhodné, že si ho zjevně neuvědomujeme, natož způsob, jakým vzniká. Středem topografického modelu je *zpráva*, ale kupodivu nikoli jako zpráva o další komunikační úrovni, ale *jako* tato komunikační úroveň sama. Zpráva, koncipovaná v komunikačním modelu jako kód v soustavě znaků, už není znakem, a tedy ani zprávou: rozdíl mezi označeným a označujícím se stírá, protože samo označující (zpráva) se stává označovaným (další komunikační úrovni). Tím pádem se z uspořádání komunikačních úrovní stává komunikační postup, který už není ve smyslu komunikačního modelu žádným modelem, protože v něm není předávána žádná kódovaná zpráva.²¹

Spouštěcím momentem nebo doprovodným symptomem nepozorovaného sebevyprázdnění nebo spíše sebezničení topografického modelu je rovněž nepozorovaná změna typu znaku v průběhu postupného vkládání. Na první („vnější“, „nejpřednější“) komunikační úrovni *píše* autor text; na druhé úrovni se nachází implicitní autor naproti implicitnímu čtenáři (oba v podezření, že jsou chimérami), aniž bychom kvůli jeho implicitnosti mohli určit, zda píše nebo mluví; ale nejpozději na třetí úrovni je změna kódu perfektní: vypravěč tam *vypráví* příběh. Text se změní z písemně kódované zprávy v komunikaci mezi autorem a čtenářem – ani ne v *ústně* kódovanou zprávu v komunikaci mezi vypravěčem a posluchačem, co víc – v *komunikaci* mezi vypravěčem a adresátem (*narratee*), ve které se opět nepředává žádná kódovaná zpráva, ale další komunikační úroveň atd.

Teorie „narativních“ *textů* se tak mění v teorii „narativní“ *komunikace*; teorie písemně kódované *zprávy* mezi odesílatelem a příjemcem se mění, jak se tak říká, za jejími zády v teorii *komunikace* mezi odesílatelem a příjemcem bez zprávy přinejmenším *písemně* kódované. Zmizení písma z topografického modelu pokračuje zapomenutím písma v naratologii, jako permanentní iluze sebezapomenuté četby, kdy v textech nebo z textů slyšíme promlouvat hlas (*voix*)²² vypravěče²³ nebo spolu s ním sledujeme nějaké dění. To vysvětluje její samovolný název naratologie (teorie vyprávění) a její ústřední pojmy jako „vypravěč“, „point of view“, „perspektiva“.

II

Nejznámější teorém naratologie říká, že vypravěč není identický s autorem. Hodnověrnost tomu dodává poukazování na rozličné rozdíly mezi nimi, ale často chybí argument, který by smetl všechny pochybnosti o správnosti tohoto teorému, totiž připomínka, že vypravěč je v textu a autor jak známo není. Tento argument se přitom naratologii sám nabízí. Sice je zřídka explicitně formulován²⁴, ale přesto se všude předpokládá²⁵ a znázorňuje v topografickém modelu: vypravěč je v textu (v příslušném obdélníku), kde jinde. Jako argument by však bylo toto přesvědčení užitečné teprve tehdy, pokud bychom mohli ukázat, kde přesně v textu vypravěč je, tomu však brání jistý ostych. Naratologie se očividně raději vzdává nejlepšího argumentu pro podpoření základního teorému, než aby ukázala na místo vypravěče v textu, ačkoli je přesvědčena, že existuje. Zdá se, že přesné místo v textu, kde se nachází vypravěč, je lepší neukazovat a nemluvit o něm.

Nazírejme tedy na topografický model, jistě ne nevhodným způsobem, jako na klamný obraz, pod kterým stojí otázka: Kde je vypravěč? Nebo přesněji a opatrněji: Kde je v textu to, co se naratologii jeví jako vypravěč?

Abychom mohli tuto otázku zodpovědět, je nutné diferencovat pojem *text*. Text, který vidíme, aniž bychom ho hned četli, je *písmo*; text, který čteme, aniž bychom mu rozuměli, je *jazyk*; text, kterému rozumíme, je *svět textu* (to, „o čem ten text pojednává“).²⁶ Pokud budeme zkoumat text z hlediska tak upřesňující otázky, brzy rezignujeme. Ať se člověk snaží sebevíc – je zcela nemožné, a podle toho se to také ještě nikomu nepodařilo, najít v textu vypravěče, jakkoliv si ho člověk představuje. Nevyskytuje se ani v písmu²⁷ (neboť tam jsou jen písmena), ani v jazyce, resp. narativu (*récit*)²⁸ (neboť tam jsou jen slova a věty), a konečně ani ve světě textu, resp. příběhu (*histoire*)²⁹ (neboť to je to, co nebo o čem se vypráví). Stejná chybná indikace se týká ostatně i implicitních autorů a čtenářů, jakož i adresátů (*narratees*). Ti všichni nemají jako vypravěč žádné místo v textu, a mimo něj není třeba ani hledat, i kdybychom připustili, že je to možné.

A přesto se všude v textu objevují stopy, které vypadají, jako by je tam někdo zanechal, třebaže ten někdo nemá stálé působiště. Tak jako v textu (jazyce) s jistotou najdeme vypravěče, najdeme tam i určitá slova, která lze vnímat jako „znaky reprezentující vypravěče“ („signs representing the narrator“).³⁰ Čím déle a podrobněji zkoumáme, která slova připadají jako takové znaky nebo náznaky v úvahu,³¹ tím snáze se pak bezpochyby uchýlíme ke generalizaci: slova jako taková jsou–byť různým způsobem – „reprezentujícími znaky“, stopami, ať už kohokoliv. Ano, toto zobecnění snese nebo vyžaduje rozšíření o aspekt písma, a pak lze říct: „Autor je v textu (nebo přesněji: v písmu) zastoupen písmeny.“³² Jako bezproblémové mohou v takových výrocích platit výrazy jako „reprezentující“ a „zastupovat“, zatímco rychlá identifikace a pojmenování toho, kdo zanechal stopy, je více či méně sporná, ačkoli je nasnadě. Nepředpokládá však písmo psaní, a tím pádem také pisatele, a stejně tak řeč mluvení, a tím pádem mluvčího? Je však rozhodně podezřelé, když se předpoklad považuje za přítomnost a obsažnost, když mají např. slova jako reprezentace vypravěče („representing the narrator“) náhle označovat jeho přítomnost v textu („signifying his presence in the narrative“),³³ nebo když z písmen jako zastoupení autora je znenadání „autor v textu“.³⁴ Konečně mluvíme-li o zastoupení, pak máme na mysli, že něco zastupuje něco nepřítomného, co (v tomto případě zcela zásadně) nemůže být přítomno na stejném místě. Proto reprezentace zpřítomňuje nebo ‚označuje‘ (pokud je tento výraz vůbec na místě) logicky jen něco nepřítomného.

Nicméně musíme přiznat, že zastoupení nepřítomného obecně není jednoduše zcela nepřítomné, ale je „jistým způsobem“ přeci jen přítomné, každopádně „více“, než kdyby se nevyskytovalo vůbec. Zastoupení nebo reprezentace jsou zjevně třetí možností mezi nepřítomností a přítomností nebo jejich kombinací, které známe za úplně jiných okolností (např. při zasedáních nebo u soudu), i když by vlastně podle *tertium non datur* neměly vůbec existovat. Jako všeobecný závěr platí: co je něčím zastoupeno, je na místě zastoupení přítomné jako nepřítomné. To vztaheno na text: co je zastoupeno písmeny v písmu nebo slovy v řeči, je v textu přítomno jako nepřítomné. Z toho vyplývá, že autor a vypravěč jsou zastoupení písmeny nebo reprezentováni slovy, to znamená: autor a vypravěč jsou v textu přítomni jako nepřítomní. Stručně jako paradoxní odpověď na stejně paradoxní otázku: vypravěč je v textu nepřítomný. Žádný div, že ho tam nikdo nemůže najít.

III

„Přece jen bychom neměli činit z abstrakcí (čas, modus, hlas) samostatné kategorie a substancializovat to, co je vždy pouhou záležitostí vztahu.“³⁵ Tento dobrý úmysl naratologie nadále sdílí, ale terminologicky si ho nevzala k srdci. Alespoň personifikace *vypravěče* se ještě nikdo nemínil vzdát, ačkoli většina zjevně ví, že není pouze „*způsobem vyjadřování*“. Ptejme se tedy dále zcela opatrně a bez předsudků na vypravěče, který je v textu (jazyce) nepřítomný: co je vypravěč? Nebo přesněji formulováno: Co je to, co se naratologii jeví jako vypravěč?

Nepřímé návody, jak by se tato otázka dala zodpovědět, nabízejí tu a tam naratologická pojednání v podobě kolísání a posunů v terminologii³⁶. „Ve stejném okamžiku, kdy se rozhodneme pokládat nějaký sled hlásek a/nebo vizuální podnět za text [...] předpokládáme za textem existenci přinejmenším jednoho hlasu, který se v textu nějakým způso-

bem realizuje.“ („At the same time as we decide to consider a set of sounds and/or visual stimuli as text [...], we presuppose the existence of at least one voice behind the text, somehow actualized in it“), tak začíná posun výjimečný tím, že byl kdysi otevřeně představen. Na předpokládaný hlas se pak ptáme pomocí „nejstarších otázek“ („Mluví někdo?“ a „Kdo mluví?“), odpověď na takto položené otázky nemůže být jiná než personifikovaná. Uplatňovaný koncept vypravěče je sice jako předpoklad anticipovaného hlasu použitelný pouze, „bude-li přehodnocen, nikoli zhmotněn“³⁷, ale přehodnocen může být pouze jako subjekt určitého způsobu „výpovědi“³⁸, a tento subjekt pak může být nadále nazýván personifikovaně jako vypravěč.

To je zajisté spekulativní (a tato spekulace může počítat se zásadním souhlasem v naratologii), vypravěč je pouze ze zvyku personifikovaný postulát vyprávění. Co se naratologii jeví jako vypravěč, je ve skutečnosti vyprávění, o kterém můžeme popravdě a větším právem (o tom ještě později) než o vypravěči říct, že je v textu (jazyce) nepřítomné.

Poté, co jsme od sebe rozlišili vypravěče a vyprávění, musíme se ještě jednou zeptat, čím je to vyprávění, abychom vyvrátili iluzi, že při čtení slyšíme vyprávět vypravěče. Odpověď na to je až příliš známá: „Čtete-li potichu, zakoušíme často pocit, jako bychom slyšeli svůj hlas říkat slova, která vidíme.“³⁹ Zda to můžeme v obvyklém významu označit jako *vnitřní řeč* (inner speech) nebo snad jako *namluvení písma*, a zda to v obvyklém významu slyšíme, to ať zůstane nerozhodnuté. Jisté je, že v samotě četby nemůže tento hlas pocházet od nikoho jiného než od nás. Není to cizí řeč, ale naše vlastní čtení, které mění písmo v jazyk, a v textu (jazyce) je nepřítomné. Co se naratologii jeví jako personifikovaný vypravěč, je ve skutečnosti čtení. Stručně: vypravěč je čtení.

Čtení se sice rovná vypravěči (jako zvláštní formě řeči) dokonce v tom, že jako výtvar výtvar dává do pohybu řečové svalstvo,⁴⁰ jako výtvar řeči má v komunikačním modelu stejnou funkci odesílatele jako vyprávění. Ale bez ohledu na veškerou podobnost se nachází v pozici odesílatele na místě příjemce, a sice příjemce písemně kódované zprávy. V tom je rozdíl, na který se snadno zapomíná, ale obtížně pamatuje, totiž že na stejné pozici příjemce je zároveň naplněna i funkce příjemce, a to „poslechem“ (inner speech), která je sice čtení, ale kvůli vázanosti na písmo se v provedení jeví jako cizí.

Teorie, která nemá tento rozdíl neustále na paměti, se stane, resp. zůstane iluzivní. Pokud nesmýšlíme o textu zcela jednoznačně jen jako o písmu, a tedy jako o nepřčteném (a to naratologie zcela jistě nedělá), pak o něm smýšlíme jako o přečteném. Jakmile ale na text pohlédneme jako na přečtený, a tím pádem jako na jazyk, máme na mysli zároveň čtení, ať už o tom víme, nebo ne. Pokud si to neuvědomujeme, pak se čtení jeví (právě protože je jeho součástí a nemůže jen tak zmizet) jako postava, ve které nepoznáváme čtení, jako neodmyslitelný a neuvědomělý skrytý příznak čtení. Teorie, která popisuje vypravěče nebo eventuálně vyprávění, aniž by poznamenala, že má před sebou čtení, je iluzivní teorie čtení alias naratologie.⁴¹ Naratologií nazírané problémy vyprávění je nutné bez iluzí – tedy s vědomím onoho rozdílu – nově uchopit jako problémy čtení, kterými ve skutečnosti také jsou, – to by byl bezpochyby zajímavý počín. Pouhá *global change*, neboli komplexní výměna (nahradit všude vypravěče čtením), však nestačí. Nelze totiž předvídat, jaká naratologická témata přežijí i v pozměněné podobě zánik iluze a sebezapomnění. Jedno je však jasné: v momentě, kdy identifikujeme čtení, je vypravěč konečně osvobozen a nebude se vracet jako čtenář. Personifikace aktu (vyprávění nebo čtení) je totiž v teoretických souvislostech logickou chybou a nepřipustným přechodem od aktu k aktérovi (osoba). Nepřípustný je tento přechod nikoli kvůli rizikům, která s sebou nese (kdo ho provede snad pro pohodlí řeči, pocítí snadno moc slov nad myšlením, aniž by si to uvědomoval) – nepřipustný je tento přechod jako takový. Je možné, jak jsem již zmínil dříve, že každé vyprávění předpokládá vypravěče a každé čtení čtenáře, ale podstatou předpokladu není zaměnitelnost. Považují to za nespornou a dokonce za zcela hotovou věc: kdo provádí nebo vykonává nějaký akt, není zároveň tímto aktem a ani se v tomto aktu nenachází: kdo čte, není čtením a není ani ve čtení. Vztah mezi čtenářem⁴² a jeho čtením není vztahem totožnosti ani inkluze. Tento vztah lze vyjádřit pouze takto: čtenář je ve čtení (ne-li dokonce: jako čtení) nepřítomen.

Pro nás, kteří jsme navyklí personifikovanému přemýšlení (lidé jsou už prostě takoví), to může být tvrdé zjištění: není to čtenář, kdo vytváří text jako jazyk, ale jeho čtení, a to není totéž, protože on (čtenář) v něm (čtení) není přítomen. Pokud nás vše neklame, pak

je vztah čtení k textu (jazyku) stejný jako vztah čtenáře ke čtení: čtení, zastoupené v textu (jazyce) slovy, *je* v textu (jazyce) přítomné jako *nepřítomné*. Stručně: čtení je v textu nepřítomné. To samé lze *mutatis mutis forsan mutandis* říci i o autorovi a psaní. Jak by měl být určen opačný vztah mezi jazykem a písmem a jimi zastoupenými a v nich nepřítomnými, to ať zůstane otevřené. Že to nemůže být vztah mimo text, snad nemusí být výslovně zdůrazněno, ale přesto by to zde mělo zaznít.

Přeložila Michala Vinšová

Tento text původně vyšel pod názvem „Wo und was ist der Erzähler?“ v MLN 109, č. 3, s. 495–506.

Aluze děkuje profesorovi Weimarovi za svolení k otištění překladu.

Aluze wishes to thank professor Weimar for his permission to publish this translation.

Klaus Weimar je profesorem germanistiky na Univerzitě v Curychu. Je autorem publikací o dějinách německé literatury a literární teorii, např. *Anatomie marxistischer Literaturtheorien* (1977), *Goethes Gedichte 1769-1775. Interpretationen zu einem Anfang* (1984), *Geschichte der deutschen Literaturwissenschaft bis zum Ende des 19. Jahrhunderts* (2003).

Poznámky:

- 1 Wayne C. Booth, *The Rhetoric of Fiction*, Chicago, University of Chicago Press 1961; Gérard Genette, „Discours du récit. Essai de méthode“, in: *týž, Figures III*, Paris, Seuil 1972, s. 65–273; Seymour Chatman, *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*, Ithaca/London, Cornell UP 1978 [česky: *týž, Příběh a diskurs: Narativní struktura v literatuře a filmu*, Brno, Host 2008, přeložil Milan Orálek].
- 2 Wayne C. Booth, *Critical Understanding: The Power and Limits of Pluralism*, Chicago, University of Chicago Press 1979; Gérard Genette, *Nouveau discours du récit*, Paris, Seuil 1983; Seymour Chatman, *Coming to Terms: The Rhetoric of Narrative and Film*, Ithaca/London, Cornell UP 1990 [česky: *týž, Dohodnuté termíny: rétorika narativu ve fikci a filmu*, Olomouc, Univerzita Palackého 2008, přeložili Brigita Ptáčková a Luboš Ptáček].
- 3 Gerard Prince, *A Dictionary of Narratology*, Lincoln, Nebraska, Nebraska UP 1987.
- 4 Jürgen H. Petersen, *Erzählsysteme. Eine Poetik epischer Texte*, Stuttgart/Weimar, Metzler 1993.
- 5 Cordula Kahrmann – Gunter Reiß – Manfred Schluchter, *Erzähltextanalyse. Eine Einführung mit Studien- und Übungstexten*, Frankfurt, Hain 1991.
- 6 Jen tři příklady: Bruno Roßbach, *Spiegelungen des Bewußtseins, Der Erzähler in Thomas Manns ‚Tristan‘*, Marburger Studien zur Germanistik 10, Marburg, Hitzeroth 1989; Scott Richardson, *The Homeric Narrator*, Nashville, Tennessee, Vanderbilt UP 1990; Barbara Wall, *The Narrator's Voice: The Dilemma of Children's Fiction*, New York, St. Martin's Press 1991.
- 7 Wayne C. Booth, *The Rhetoric of Fiction*, s. 70–71.
- 8 Gerald Prince, „Notes towards a Preliminary Categorization of Fictional ‚Narratees‘“. *Genre* 4, 1971, s. 100–106.
- 9 Gerald Prince, „Introduction à l'étude du narrataire“, *Poétique* 14, 1973, s. 178–196.
- 10 Podle Wolfganga Isera (*Der implizite Leser. Kommunikationsformen des Romans von Bunyan bis Beckett*, UTB 163, München, Fink 1972, s. 92) „čtenářská role vepsaná románu“.
- 11 Umberto Eco, *Lector in fabula. Die Mitarbeit der Interpretation in erzählenden Texten*, München–Wien, Hansen 1987.
- 12 Shrnutí in: Wallace Martin, *Recent Theories of Narrative*, Ithaca – London, Cornell UP 1986, s. 154.
- 13 Franz K. Stanzel, *Theorie des Erzählens*, UTB 904, Göttingen, Vandenhoeck 1982, s. 127–129.
- 14 Seymour Chatman, *Coming to Terms*, s. 75.
- 15 Naposlady a nejdohodlaněji u Ansgara Nünninga: „Renaissance eines anthropomorphisierten Passepartouts oder Nachruf auf ein literaturkritisches Phantom? Überlegungen und Alternativen zum Konzept des ‚implied author‘“, *DVjs* 67, 1993, s. 1–25.
- 16 Kombinace schémat in: Seymour Chatman, *Story and Discourse*, s. 151 a *týž, Coming to Terms*, s. 151.
- 17 Rolf Fieguth, „Zur Rezeptionslenkung bei narrativen und dramatischen Werken“, *Sprache im technischen Zeitalter* 43, 1973, 186–201.

- 18 Zejména u Manfreda Pfistera, in: *Das Drama. Theorie und Analyse*, UTB 580, München, Fink 1977, s. 20.
- 19 Josef Kiermeier-Debre, *Eine Komödie und auch keine. Theater als Stoff und Thema des Theaters von Harsdörffer bis Handke*, Stuttgart, Hiersemann 1989.
- 20 Srov. s více než etymologickou příbuzností divadla a teorie: Marco Baschera, *Das dramatische Denken. Studien zur Beziehung von Theorie und Theater anhand von I. Kants ‚Kritik der reinen Vernunft‘ und Diderots ‚Paradoxe sur le comédien‘*, Beiträge zur neueren Literaturgeschichte III 95, Heidelberg, Winter 1989. K tomuto tématu také Rainer Nägele, *Theater, Theory, Speculation: Walter Benjamin and the Scenes of Modernity*, Baltimore – London: John Hopkins UP 1991.
- 21 Zvláště zřetelný model in: Manfred Pfister, *Das Drama. Theorie und Analyse*, s.20: na poslední komunikační úrovni („vnitřním komunikačním systému“) jsou dvě postavy, které nejsou ani vysílatelem („V“), ani příjemcem („P“), ale obojím („V/P“), mezi nimi stojí obousměrná šipka jako symbol pro oboustrannou adresnost, ale už tam není žádná zpráva. Zpráva by ostatně *a fortiori* zmizela (jen ne tak patrně), pokud by na tomto místě nedošlo k přerušení nekonečného vkládání topografického modelu.
- 22 Gérard Genette, „Discours du récit. Essai de méthode“, s. 76.
- 23 „I v tom nejprostším narativu ke mně někdo mluví, někdo mi vypráví příběh, vybízí mne k pochopení toho, jak jej vypráví, a tato výzva – důvěrná nebo naléhavá – je neklamným znakem vyprávění, a tedy i vypravěče.“ Gérard Genette, *Nouveau discours du récit*, s. 68.
- 24 V lexikonu můžeme počítat s vyšší mírou explicitnosti, to platí i u Prince (*A Dictionary of Narratology*, s. 65), kde je vypravěč definován jako „ten, kdo vypráví, vepsán do textu“ (the one who narrates, as inscribed in the text).
- 25 Jako např. ve vybraných formulacích Shlomith Rimmon-Kennanové: *Poetika vyprávění*, Brno, Host 2001, přel. Vanda Pickettová [orig.: táž, *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*, London – New York: Methuen 1983]: „Podle mého názoru se vyprávějíci nachází v každém vyprávění.“ – s. 95 [„In my view there is always a teller in the tale“ – s. 88], nebo: „[N]avrhuji zde rozlišovat formy a stupně viditelnosti vypravěče v textu.“ – s. 96 [„I propose to distinguish forms and degrees of perceptibility of the narrator in the text“ – s. 89].
- 26 Toto rozdělení jsem blíže vysvětlil ve svém článku „Text, Interpretation, Methode. Hermeneutische Klärungen“, který vyjde ve sborníku druhého hamburského kolokvia „Zu Problemen der Literaturinterpretation und Literaturgeschichtsschreibung“.
- 27 Ačkoli to není žádné překvapení, je třeba zmínit, že tento aspekt textu se v naratologických rozpravách vyskytuje jen zřídka.
- 28 Gérard Genette, „Discours du récit. Essai de méthode“, s. 72.
- 29 Tamtéž.
- 30 Gerald Prince, *Narratology: The Form and Functioning of Narrative*, *lanua linguarum, series maior*, 108, Berlin – New York, Mouton 1982, s. 8.
- 31 Gerald Prince (tamtéž, s. 8–10) počítá mezi „reprezentující příznaky“ v textu vedle osobního zájmena v první osobě singuláru jen osobní zájmena v druhé osobě singuláru a v první osobě plurálu, časoprostorová deiktika a „soubor modálních pojmů“ („a class of modal terms“), stejně jako všechny příznaky „rušivosti, sebevědomí, spolehlivosti a odstupu“ („intrusiveness, selfconsciousness, reliability, distance“).
- 32 Klaus Weimar, *Enzyklopädie der Literaturwissenschaft*, UTB 1034, München, Francke 1980, s. 136.
- 33 Prince (*Narratology*, s. 8), pokračování předcházejícího citátu (kurzíva přidána autorem).
- 34 Klaus Weimar, *Enzyklopädie der Literaturwissenschaft*, s. 137.
- 35 „Onse gardera toutefois d'hyposaster ces termes [temps, mode, voix], et de convertir en substance ce qui n'est à chaque fois qu'un ordre de relation.“ Gérard Genette, „Discours du récit. Essai de méthode“, s. 76.
- 36 Např. u Genetta posun od narace (*narration*) přes hlas (voix) a vyprávěcí instance (*instance narrative*) až k vypravěči (*narrateur*) (tamtéž, s. 72, 76, 225–227) nebo u Prince přechod od „znaků vyprávění“ („*signs of narrating*“) (reprezentují vyprávěcí aktivitu, její původ a cíl“ [„they represent the narrating activity, its origin and its destination“]) k právě zmíněným „znakům reprezentujícím vypravěče“ („*signs representing the narrator*“) (Gerald Prince, *Narratology*, s. 7).
- 37 Didier Coste, *Narrative as Communication*, *Theory and history of literature* 64, Minneapolis, University of Minnesota Press 1989, s. 165.
- 38 Tamtéž, s. 166.
- 39 Keith Rayner – Alexander Pollatsek: *Thy Psychology of Reading. Engelwood Cliffs*, N. J., Prentice Hall 1989, s. 188 (kurzíva doplněna autorem).
- 40 O jejich značné (přístrojově měřitelné) aktivitě při čtení vůbec a zejména při „pohroužení se do četby“ viz Victor Nell, *Lost in a Book: The Psychology of Reading Pleasure*, New Haven – London, Yale UP 1988, s. 183–192.
- 41 Tuto argumentaci nezbyvá než zopakovat, kde se v naratologii objevuje (implicitní) čtenář nebo také – jako podle Prince (*Narratology*, s. 103–143) – kapitola o čtení. Pokud nevnímáme text jen jako jazyk a tedy jako neporozuměný (a to naratologie rozhodně nedělá), vnímáme ho

jako porozuměný. Pokud ale bereme text jako porozuměný a tedy jako svět textu, porozumění je vždy součástí, ať si to uvědomujeme nebo ne. Pokud si to neuvědomujeme, pak se porozumění projeví v takové podobě, v jaké ho nerozeznáme, právě proto, že je přítomné a nemůže jen tak zmizet, jako osvobozený (neuvědomělý) přízrak porozumění: jako čtenář. A teorie, která popisuje čtenáře a případně celý akt čtení, aniž by si povšimla, že má před sebou porozumění, je iluzivní teorie porozumění.

42 Vzpomeňme si například na šroubovák.